

„BULGARISCHE MARXISTISCHE LITERATURTHEORIE UND LITERATURKRITIK 1891—1941“
HERAUSGEGEBEN VON GEORGI DIMOV
UND DOBRI WITSCHEW

Akademie-Verlag, Berlin, 1978. S. 408

Интересът към българската художествена и научна мисъл в братските социалистически страни расте все повече. На състоялата се в Берлин през 1979 г. научна конференция, посветена на разпространението на българската литература, се отчете, че в ГДР са преведени над двеста книги на наши автори. Този факт се възприема не само като убедително доказателство за нарастващата популярност на нашата култура, но и като едно солидно потвърждение на признанието, което получава българската художествено-творческа и научно-теоретическа мисъл от страни с богати духовни завоевания.

Едно ново свидетелство за очевидно плодотворните научни контакти между българските и източноевропейските литературоведи е отпечатаният неотдавна от академичното издателство в Берлин сборник със статии на български литературни теоретици и критици-марксисти, творили в периода 1891—1941 г. Нужно е да се спомене, че библиотеката „Литература и общество“, в която излиза сборникът, е една интересна поредица на академичното издателство в столицата на ГДР. В тази библиотека е представено марксистическото литературознание на редица социалистически страни и на някои несоциалистически страни. Несъмнено не само потребността да се разшири обхватът на популярната сред немския читател библиотека „Литература и общество“ е повлияла на редакцията и колектив да включи в серията „Текстове и документи“ един сборник с избрани работи на известни наши литературни-марксисти. Дълголетната традиция на българската марксистическа мисъл, отличаваща се с подчертана идеологическа ангажираност на оценките, е едно от особено важните условия тя да запази актуалността си и днес. И този факт е напълно достатъчен, за да се насочи погледът на чуждестранния читател към богатството на националните ни духовни постижения.

Трудът на издателите на сборника проф. д-р Георги Димов (Институт за литература — София) и д-р Добри Вичев (Централен инсти-

тут за литературна история — Берлин) е закономерна проява на интереса на немския читател към родната ни марксистическа естетическа мисъл. А тя, както е известно, изпитва благотворното влияние на възрожденската ни литературна критика. Утвърждавайки революционнотемократичната насока на постигнатото от нашите първи литературни критици, марксистическото литературознание унаследява една здрава традиция в материалистическите принципи на възрожденската оценъчна мисъл. Безспорно това е важно качество, характеризиращо развоя на националния литературнокритически процес. От друга страна, трябва да се отдели нужното внимание и на факта, че развитието на българското литературознание не е изолиран процес, не е само национална проява, а сложено движение, което очертава своя облик в контекста на европейската и световната марксистическа мисъл. Следователно не стремехът за регионално представяне на литературната ни теория и критика е ръководен принцип в споменатия труд. В подбора на съдържанието особено силно личи желанието на Г. Димов и Д. Вичев да се открийт идеологическите, политическите, философските, естетическите постижения на българската марксистическа литературна теория и критика във време, отличаващо се с особена напрегнатост на обществените колизии.

В първата част на книгата „Българска марксистическа литературна теория и литературна критика 1891—1941“ е поместена студията на Георги Димов, един от известните наши изследователи на историята на българското литературознание. Неговата работа изпълнява функцията на своеобразен увод, който насочва читателя към сложните и противоречиви процеси, съпътстващи развитието на родната литературнооценъчна мисъл. Авторът, като отчита, че читателят, към когото е адресирана книгата, притежава солидни естетически критерии, утвърждавани в духа на най-изтъкнатите представители на марксистическата мисъл, поднася една стегната в композицията си студия, чието съдържание разкрива както историческата непрекъснатост на марксистическата литературнотелетическа и критическа мисъл, така и завоеванията в останалите области на националния ни духовен живот.

Част от развитите постановки в студията на Георги Димов са ни познати, тъй като са

резултат от продължителна изследователска работа върху историята на марксистската литературна теория и критика у нас. И това е особено достойнство на увода, в който се представя стройна научна концепция за сложните пътища, по които преминават марксистските възгледи за изкуството, за да се утвърдят като единствено вярна философско-естетическа система в нашето литературознание. За това безспорен принос има Д. Благоев, чиито трудове, както подчертава авторът, надхвърлят тесните национални граници и заемат място сред постиженията на най-изтъкнатите световни представители на марксистската естетика. Ето защо особено важна се оказва целта, която си поставят съставителите на сборника, а именно да се разкрие как основоположникът на марксистската литературна критика и теория у нас въздейства положително със своето значимо дело върху разволя на марксистското литературознание в международен мащаб. Това още повече издига престижа на българското литературознание, и то сред страни с богата традиция на марксистската мисъл.

В методологическо отношение уводът на сборника позволява от принципно верни марксистски позиции да се представи на читателя извън нашите граници както генезисът, така и зрелите плодове на марксистското литературно дело. Патосът на уводната студия утвърждава имената на нашите критици и теоретици от недалечното минало, заели полагашото им се място в литературната история, както и тяхното трайно присъствие в съвременните постижения на естетико-теоретическото познание, основаващо се на марксистските възгледи за художествената специфика. И безспорно това е важно: да се установи какво място заема марксистската литературна теория и критика в укрепването на художествената практика на социалистическото изкуство, да се изследва как теоретическото съзиране налага нов подход към художествените феномени и създава условия за безкомпромисна борба срещу идеалистическото тълкуване на литературните факти.

За да осветли редица важни въпроси, Г. Димов се спира на една съществена особеност в развитието на марксистската мисъл в България. Литературоведът акцентува на факта, че в една малка страна, където капиталистическите отношения са неразгърнати, неосъществени в класическата си форма, се появява пролетарско-революционна литература, а заедно с нея и върхове на марксистската литературна теория и критика (с. 9). Този „парадокс“ в развитието на критико-оценъчното познание авторът на уводната студия обяснява с разнообразни причини, влияещи на духовния живот у нас. Основателно наред с особеностите на обществения живот се изтъква и силно изявената, и най-важно съхранената националнотематична тенденция на теорията и критиката, изпит-

ваши благотворното влияние на руската реалистична литература и естетика. Когато проследява особено напрегнатия национален живот на нашата малка страна, Г. Димов проникновено открива пред немския читател не само кулминационни моменти от нашата история, привлекателна за чужденеца с драматичните си колизии, но търси и дълбочината, силата на националния гений, който извежда народа ни до духовните хоризонти на времето. Авторът аргументирано подчертава, че една от най-важните предпоставки за постиженията на нашата марксистска литературна мисъл е здравата национална литературнокритическа традиция, която се оформя още по време на Възраждането. Затова сътвореното в областта на литературната критика от П. Р. Славейков, В. Друмев, Л. Каравелов, Н. Бончев, Хр. Ботев е с особена стойност, която нашето марксистско литературознание не пренебрегва и днес.

Съставителите на представителен сборник, включващ работите на литературно-марксистски, е трябвало да се справят с един такъв важен проблем, какъвто е изборът на принцип, по който да се организира нееднородният по качество материал, тематично и жанрово разнообразен. Самото заглавие, уточняващо периода 1891—1941 г., несъмнено налага в сборника да се използва хронологичният принцип. Този начин на подредба е често прилаган и има сравнително добри резултати. В случая следването на хронологията позволява по-отчетливо да се проследи как се изменят сложни духовни процеси, в чиито център са обществено-политически, идеологически, философски, естетически явления. Затова и съдържанието на сборника композиционно е оформено в три части, които представят най-важните периоди в развитието на марксистското литературознание в България.

Облик на първия период в разволя на марксистската теория у нас дават подбраните статии от богатото теоретическо наследство на Д. Благоев и Г. Бакалов. Включените работи позволяват на читателя да се запознае с основните проблеми, които първите наши теоретици-марксистки още в зората на социалистическото движение решават като особено важни за развитието на прогресивното изкуство у нас. Работите на двамата известни марксистки илюстрират и жилавостта на революционно-демократичната традиция, която българският народ е съхранил в националния си живот.

Научно-теоретическото дело на Д. Благоев е познато вече на немския читател, тъй като неотдавна беше издален сборник с избрани негови произведения на немски език. Ето защо съставителите са включили само три работи на нашия известен марксист. Това са статиите „Нашата художествена литература“, „Литературната критика у нас“ и „Главен отговор“, които изразяват убедително методологическите принципи на марксисте-

ската литературна теория и критика в лицето на нейния първи най-изтъкнат представител. Като начеващ литературен критик Д. Благоев изхожда от постиженията на възрожденската оценъчна мисъл, чиито материалистически принципи следва и по-късно в практиката си при осветляването на разнообразни художествени и теоретически въпроси, възникнали в развоя на социалистическото изкуство. Близостта на Д. Благоев до изводите на най-известните представители на литературната критика преди и след Освобождението свидетелствува за здраво съхранената приемственост в литературнокритическия процес на възрожденската епоха и епохата на социалистическото движение.

За силата на теоретическата мисъл през началния период в развитието на марксистическата критика ценен документ са статиите на другия наш литератор-марксист Г. Бакалов. Поместените в първия дял на сборника две негови работи го представят като автор с ярък критически патос при анализа на художествените явления.

Ценно качество на включените пет статии, оформящи съдържанието на първия период 1891—1917 г., е съхранената в тях приемственост на традицията, идваща от нашата възрожденска критическа мисъл. Дълбочината на преценките, обществената ангажираност, активната позиция в идеологическия процес са белези, които несъмнено ще приблизят до идеала на съвременника работите на нашите бележити маркнисти. А техният критически темперамент, неповторимо жизнен и днес, ще позволи на чуждестранния читател да навлезе задълбочено в духа на националния ни литературнотеоретически и критически процес.

Водени от благородния стремеж да разкрият многообразието на родния литературнотеоретически и критически живот, съставителите на сборника основателно подчертават огромното въздействие, което упражнява Великата октомврийска социалистическа революция върху обществено-политическия живот, създавайки условия за прелом в съзнанието на нашия народ. Като важно събитие в историята на човечеството революцията спомага да се формира едно ново отношение към духовните ценности на времето. Благодарно е влиянието ѝ върху литературнотеоретическата и критическата мисъл през периода 1917—1929 г. Време, което е наситено не само с политически събития, но и с богати изяви на редица наши литератори-маркнисти.

Включвайки работите на най-известните наши писатели, теоретици, критици, съставителите на сборника очертават литературна ситуация, богато наситена със събития и факти. Това е обстановка, в която основните проблеми на времето се налагат с подчертана сила в художествената, теоретическата, литературнокритическата практика. Затова логично в съдържанието на сборника перио-

дът 1917—1929 г. е представен със статиите на Г. Димитров, Г. Бакалов, Т. Павлов, Д. Полянов, Г. Милев, Г. Цанев, Т. Генев. Имената на тези автори се свързват с ярко написаните работи, като „Из кой път?“, „Да бъде ден“, „Отворено писмо до г-н Борис Вазов“, „Христо Смирненски“, „Пролетариат и култура“. Споменатите статии, запазили значителна част от своята методологическа правдивост и острота на критическия дух, са ярко доказателство за идеологическа непримиримост в изкуството. От тях немският читател ще получи ценна информация за пътищата, по които се утвърждава марксистическата мисъл, за проникването на съветското художествено творчество и литературнотеоретическа мисъл у нас, за трудностите, които съпътствуват утвърждаването на възгледите за пролетарското изкуство, за идеологическата конфронтация на литературния фронт.

Националната ни марксистическа литературнокритическа мисъл, начената с работите на първите наши маркнисти, дава своите зрели плодове. Третата част на сборника включва най-много работи, тъй като тук се представя периодът 1930—1941 г. Това е времето, когато все по-смело в нашия пролетарски печат прониква свежият лъх на съветската теоретическа мисъл и читателят у нас се запознава с редица художествени произведения на най-известните съветски писатели и поети. Редица естетико-теоретически понятия застават в центъра на творческите дискусии. Обновителна струя се влива в пролетарския печат, пише се задълбочено по въпросите на класовостта и партийността, разглеждат се особеностите на „новия художествен реализъм“, отношението мироглед и метод в изкуството, мястото на твореща-художник в борбата на пролетариата. Безспорно богатството на духовния живот през периода 1931—1941 г. е доказателство и за пълноценното възприемане на Лениновите постановки за изкуството. А това не може да не се отрази и на характера на теоретическите и литературнокритическите работи по това време. Все по-настойчиво се говори за състоянието на пролетарската литература, оценява се художественото наследство, осмислят се ленинските принципи за изкуството. И всичко това се върши с явното желание да се отхвърлят мъртвите постулати на вулгаризаторството, на опростенческото тълкуване на художествените феномени. Новите явления в литературнокритическия процес обогатяват пролетарския културен фронт, внасят допълнителна енергия в творческите дискусии. Поражда се необходимостта да се подходи към изясняването на теоретически въпроси с принципно важно значение за пролетарската литература.

Интересът към методологическите проблеми е добре илюстриран от съставителите на сборника с включената статия на С. Гановски (Трудин) „Диалектическият материализъм и литературата“. Борбата за активно

възприемане на Лениновото дело, за марксистическа оценка на литературно-художественото творчество е патосът, който произлиза не само споменатата статия на Трудин, но и работата на Г. Бакалов „Против меншевизма в литературоведението“. Общетеоретическите въпроси, привлекли вниманието на нашите литературоведи, активизират тяхната съпричастност към кардиналните изисквания на епохата. Проблемите на изкуството, на литературата се фокусират в остри дискусии за идейността на художественото творчество и особено за неговото качество. За функцията му в художественото произведение още през 1932 г. Хр. Радевски пише статията „Борбата за художествено качество на нашия литературен фронт“, която е включена в третия дял на сборника.

В една немалка част от поместените статии, отразяващи същността на периода 1930—1941 г., ясно проличава отношението на техните автори към въпроса за художествената стойност на литературните произведения. За да се убеди немският читател, че споровете за същността на изкуството, за неговите функции не са безплодни разговори, а са непосредствено свързани с практиката на създаващата се тогава литература, съставителите са подбрали работи, които насочват вниманието както към творчеството на отделни автори, така и към оценката на конкретни литературно-художествени произведения. Такаъв характер имат статиите на Ив. Хаджидимов, Н. Вапцаров, Л. Стоянов. В техните работи художествената практика на пролетарските творци се оценява от позициите на Лениновите критерии за изкуството, утвърждава се естетическият характер на категориите партийност, класовост, идейност.

В третата част на сборника са включени статии, в които се анализират ярки произведения на съветската литература, а така също и на други литератури. Подбрани са и статии на наши литературни критици за Гюте, Иржи Волкер, Ибсен, Шекспир, Маяковски, както и писмото на Георги Димитров до Ромен Ролан и Анри Барбюс. С тези статии съставителите разкриват както подчертаната ангажираност на нашата марксистическа литературна критика към проблемите на живота в творчеството на нашите съвременни писатели, така и духовните висини, до които се е издигнало човечеството в творчеството на писателите класици от миналото. Очевидно наличието на тези статии позволява да се подчертае правилността на естетическите критерии, здравата марксистическа основа на методологията, принципното отношение към художественото наследство — важни качества, които придобива нашата литературнотеоретическа и критическа мисъл през 30-те години. Това е време, когато настъпва прелом в отношението на марксистското литературознание към културното наследство на миналото. И безспорно тази нова позиция към художествената класика е крупно завоевание на род-

ната литературна критика, теория и естетика в творческото овладяване на марксистко-ленинските възгледи за изкуството.

Логично е в последната част на сборника да се включват и работи, които характеризират значимото дело на забележителния наш теоретик-марксист Тодор Павлов. Обемът на един сборник, колкото и голям да е, не може да побере богатото научно дело на българския философ и естет. Едно обаче е несъмнено, че подбраните работи, създадени от Т. Павлов до 1941 г., достойно представят нашата марксистическа теоретическа мисъл като неспокойна, воюваща срещу догматизма, срещу решидните на идеалистическото тълкуване на изкуството.

Работите, оформящи края на сборника, убедително разкриват обществената активност, идеологическата съпричастност на творците към основните проблеми на времето. Художествената практика и теоретическите общения на наши писатели и поети, чиито статии са намерили място в тази част на сборника, доказват аргументирано, че българските творци не странят от обществено-политическите, философските, естетическите пелеви на епохата, а активно участвуват в борбата за нов живот. С включените статии на нашите творци Хр. Радевски, Г. Караславов, Мл. Исаев, Л. Стоянов, Н. Вапцаров съставителите подчертават здравата спойка на художественото творчество с революционната борба на пролетариата. Проблематиката на поместените работи убедително доказва последователността, с която българската литературнотеоретическа и критическа мисъл отстоява принципите на марксистическите възгледи за изкуството.

Г. Димов и Д. Вичев — съставители на сборника, са включили в неговите три части разнообразни по форма литературнокритически произведения. По този начин на читателя се разкрива една отличителна черта на българската марксистическа литературна критика — нейното изключително жанрово многообразие. Наред с литературнокритическата статия в сборника са поместени и литературнокритическо писмо, критически преглед, критически бележки, литературнокритически манифест, интервю. Това несъмнено е една положителна страна в работата на Г. Димов и Д. Вичев, стимулирани от желанието да утвърдят не само методологическата стойност на българската литературна теория и критика, но и да илюстрират нейното жанрово богатство през различни периоди от развоя ѝ.

Като специфично научно дело рецензираният сборник е колективна работа, в която освен съставителите участвуват и преводачите. Фактът, че преводът е поверен на известните немски българисти Е. Байер, Д. Енцлер, В. Кьоппе и Д. Вичев, свидетелства за сложността на материята, която трябва да претърпи езикова трансформация. Преводачите, преодолели някои специфични труд-

ности при превода от български език, пред-ставят на немския читател текстовете както с максимално съхранена научна автентич-ност, така и с техния неповторим идеен па-тос. А това е наистина едно забележително достойнство за работи от този вид.

Необходимо е да се спомене и друго по-ложително качество на сборника. Издание като рецензираната книга е напълно оправ-дано да се съпровожда от научен апарат. Тук явно трябва да се оцени прецизността, с която е изпълнил задачата си Д. Вичев, на когото принадлежат обработката и комен-тарят към текстовете. Снабден с бележки към всяка статия, биографични данни за ав-торите на включените работи, коментар и авторски регистър, сборникът е много по-лезна книга в ръцете на немскоезичния бъл-гарист.

Рецензираният представителен сборник с работи на наши литератори има неедкава за-дача да запознае с постиженията на българ-ската марксистическа критика, теория и есте-тика не само читателя в една братска социа-листическа страна, но и една по-широка нем-скоезична среда. А това вече значително по-вишава възискателността към методологи-ческата единност на книгата, към съдържа-нието на включените работи. С основание може да се каже, че трудът на двамата съ-ставители Г. Димов и Д. Вичев успешно от-говаря на изискванията към този вид научна литература. Изпълнена е задачата, която е в основата на замисъла на авторите. Целта, както пише единият от съставителите — Д. Ви-чев, в послеслова към книгата, е да се доку-ментира зараждането и развитието на българ-ската марксистическа литературна теория и кри-тика като важна съставна част от национал-ното и интернационалното социалистическо литературно движение (с. 355). И действително композиционната логика на труда, па-тосът на включеното в неговото съдържание очертава трайното присъствие на българската марксистическа теоретическа мисъл както в на-ционални рамки, така и в световен мащаб.

Сборникът „Българска марксистическа ли-тературна теория и литературна критика 1891—1941“ ще подпомогне не само немските българисти в научната им работа, но ще представи още веднъж на читателя в социа-листическа Германия и извън нейните пре-дели духовните висоти, постигнати от нашия народ.

Илия Пачев
„РУССКАЯ СОВЕТСКАЯ ПОЭЗИЯ. ТРАДИЦИИ
И НОВАТОРСТВО. 1946—1975“

Изд. „Наука“ — ленинградское отделение, 1978. 284 с.

Научното издание, привлякло нашето вни-мание, представлява продължение на колек-тивния труд „Русская советская поэзия. Тра-

диции и новаторство. 1917—1945“ (Ленин-град, 1972). Тези две книги вече ни дават ос-нование да говорим, че в съветското лите-ратурознание през 60-те—70-те години уси-лено се изучава ролята на националните тра-диции в развитието на художествената ли-тература.

В сборника, отговарящ на назрелата пот-ребност още по-широко да се изучи въпро-сът за ролята на националните традиции в съвременната руска поезия, взимат участие такива известни литературоведи и критици като П. Виходцев, Л. Долгополов, А. Па-вловски, А. Михайлов, които в продължение на много години се занимават с проблемите на поетическото новаторство.

Статията на П. Виходцев, отличаваща се с дълбоко диалектично разбиране на целия процес на развитие на съветската поезия, запознава читателя с общата проблематика на сборника. Авторът на статията подчер-тава, че „изучаването на творчеството на от-делните съветски писатели от гледна точка на националните художествени традиции спо-мага по-добре да се разбере техният принос в руската литература, да се изяснят естети-ческите им принципи и творческа еволюция“ (с. 9).

Като се спира върху историко-литератур-ната съдба на Маяковски и Есенин, ученият показва как научната неизясненост на отно-шението им към литературното наследство на класиците и към фолклора доведе до по-върхностно разбиране дейността на големите художници на словото. В частност доста се е разпространило разбирането за новаторст-вото на Маяковски като „разрушаване“ на класиката. Неговите творчески новации се обясняваха с връзката му с авангардисткото течение — футуризма. По такъв начин поезия-та на революционния трибун насилствено се откъсваше от националните източници. А в действителност, както показват многоброй-ните конкретни изследвания през последните десетилетия, приносът на Маяковски в съ-ветската поезия „в голяма степен е бил обу-словен от разрива му с модернизма и закре-паване връзките с класическите традиции“ (с. 9).

Драматична се оказва литературната съд-ба на Есенин през 20-те—30-те години, в периода, когато в критиката доминира вул-гарносоциологическият поглед върху худо-жественото творчество и националният поет се характеризира като изразител на настрое-нията на консервативната част от селячест-вото, а неговото приобщаване към револю-ционните идеи опростено се разглежда като освобождаване от селските настроения. Ис-тинското своеобразие на Есенин, както от-белязва П. Виходцев, беше разбрано само във връзка с „изучаване дълбоките нацио-нални основи на неговото творчество“ (с. 10).

Интернационалният патос на съветската литература в наше време органично се слива с ярко изразения национален облик на произ-